

Boekbesprekingen

J.J.P. de Jong, *De Terugtocht. Nederland en de dekolonisatie van Indonesië*. Amsterdam: Boom, 2015. ISBN 9789089534668, 380 pag., € 29,90.

De Indonesische nationalist Soekarno en Hatta riepen op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid van Indonesië uit. Voor Nederland was dit het begin van de ‘Indonesische kwestie’, zoals het dekolonisatieproces van Indonesië destijds werd genoemd. De kwestie liep uit in een slepende, diplomatieke en militaire strijd met De Republiek, dat controle had over grote delen van Java en Sumatra. Deze strijd eindigde vier jaar later met de formele soevereiniteitsoverdracht aan de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) op 27 december 1949.

In het collectief geheugen en door historici wordt veelal gesteld dat Nederland in deze periode ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis stond’. Het hield krampachtig vast aan zijn kolonie en weigerde in te zien dat het tijdperk van het kolonialisme voorbij was. J.J.P. de Jong poogt in *De Terugtocht* dit beeld te nuanceren. De historiografie, zo stelt hij, hanteert een te eenzijdig perspectief; er wordt uitsluitend aandacht besteed aan ofwel het Nederlandse, dan wel het Britse of Indonesische perspectief. Bovendien hebben historici veelal geen grondige reconstructie van de gebeurtenissen gegeven. Hierdoor heeft een onvolledig en deels foutief beeld van de dekolonisatie van Indonesië in stand kunnen blijven. De Jong gaf eerder zo’n reconstructie in *Diplomatie of strijd* (1988) en *Avondschoot* (2011). Het recent verschenen *De Terugtocht* is een resumé van zijn eerdere onderzoek, dat grotendeels gebaseerd is op de uitvoerige bronnenpublicatie *Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1950*.

In grote lijnen verliep de dekolonisatie van Indonesië als volgt. Het uitroepen van de onafhankelijkheid door Sukarno en Hatta vond plaats in een machtsvacuüm: twee dagen daarvoor had Japan gecapituleerd en de geallieerde (voornamelijk Britse) troepen hadden Java nog niet bereikt. Om de orde en veiligheid van Europese (krijgs)gevangenen op Java te garanderen vertrouwden de Britten de Japanse troepen bewakingstaken toe. Zij konden echter niet voorkomen dat het tot een geweldsuitbarsting van Indonesische strijdgroepen tegen de aanwezige Europese bevolking kwam.

Nederland koesterde eind 1945 de wens om zijn macht in Indonesië terug

Boekbesprekingen

te winnen. Tegelijkertijd dienden Nederlandse (krijgs)gevangenen in veiligheid gebracht te worden. Voor het bereiken van deze doelen was Nederland afhankelijk van de Britten. Zij voerden immers het militaire gezag over de Indonesische archipel. Bovendien had Nederland nog nauwelijks eigen troepen tot zijn beschikking. De Britten wilden Indonesië zo spoedig mogelijk verlaten en probeerden daarom Nederland en De Republiek aan de onderhandelingstafel te krijgen. In 1946 vonden formele besprekingen plaats in Nederland (in het Sint Hubertusslot op de Hoge Veluwe) en Indonesië. De laatste besprekingen leidden in november 1946 tot het conceptakkoord van Linggadjati. Hierin werden afspraken gemaakt over de soevereiniteitsoverdracht, die in 1948 zou moeten plaatsvinden. De belangrijkste afspraak was dat het toekomstige Indonesië een federale staat zou worden – de VSI – waarbij De Republiek een van de drie deelstaten zou worden. De VSI zouden op haar beurt onderdeel worden van een breder ‘Rijksverband’: een zogenaamde Nederlands-Indonesische Unie. Nadat op aandringen van Soekarno de formulering ‘vrije staat’ werd vervangen door ‘soevereine staat’ werd het conceptakkoord op 15 november 1946 ondertekend.

Linggadjati kan achteraf beschouwd worden als een breekpunt. Het was de laatste kans om tot een diplomatieke oplossing van de ‘kwestie’ te komen. Bij terugkomst kregen Nederlandse onderhandelaars desalniettemin een stortvloed van kritiek over zich heen; de publieke opinie was sterk gekant tegen een akkoord met De Republiek. Ook in het kabinet en de Tweede Kamer was fel verzet, met name door de Katholieke Volkspartij (KVP). Het gevolg was dat het conceptakkoord middels enkele toevoegingen flink werd afgezwakt. In De Republiek ontstond mede hierdoor verzet tegen het conceptakkoord. Het akkoord werd desondanks op 23 maart 1947 ondertekend, waarbij werd overeengekomen dat beide partijen hun eigen interpretatie mochten geven. Dit bleek een onwerkbaar situatie, waardoor van de uitvoering weinig terecht kwam. Om de impasse te doorbreken en zo De Republiek naar de onderhandelingstafel te dwingen vond tussen 21 juli en 4 augustus 1947 de eerste militaire actie plaats (veelal aangeduid met de term ‘eerste politionele actie’).

De periode volgend op de eerste militaire actie, zo stelt De Jong, is door historici veelal afgeschilderd als een ‘geschiedenis van herhalingen’. De Jong erkent dat dit deels het geval was: gedurende de laatste twee jaar van de ‘kwestie’ bleven de achterbannen verzet bieden. Daarnaast waren er nieuwe ontwikkelingen. De Amerikanen ontpopten zich steeds meer als een actor in het dekolonisatieproces, mede omdat zij vanwege de opkomende Koude Oorlog Indonesië wilden vrijwaren van het communisme. Daarnaast had Nederland, doordat het sinds de tweede militaire actie de Republikeinse regeringsleiders gijzelde, een breekijs voor tijdens de onderhandelingen. Uiteindelijk was het Nederland zelf dat met een oplossing kwam voor de beëindiging van het conflict. Hier voegt De Jongs grondige onderzoek – eerder gepubliceerd in *Avondschoot* – een cruciaal inzicht toe aan de historiografie. Terwijl eerder gedacht werd dat Nederland door middel van een veiligheidsresolutie gedwongen werd te onderhandelen met De Republiek, was het de Nederlandse

hoge-vertegenwoordiger van de kroon L.J.M. Beel die voorstelde om een Ronde Tafel Conferentie te houden. Tijdens deze conferentie zou de soevereiniteitsoverdracht worden geregeld, waarna alle macht zou worden overdragen aan een onafhankelijke Indonesische staat. Nederland nam dus het initiatief tot de oplossing van de Indonesische kwestie, en werd niet gedwongen door de Amerikanen.

De Jongs gedetailleerde beschrijving van het conflict geeft een goed beeld van haar complexiteit. Het accent ligt op de diplomatieke processen en politieke besluitvorming. Zoals beloofd besteedt De Jong aandacht aan de perspectieven van verschillende actoren. Gezien het accent op de diplomatie en besluitvorming ligt de nadruk op de periode 1945-1949. Wonderlijk genoeg belicht De Jong in de laatste hoofdstukken eveneens de nasleep van de dekolonisatie. Deze, in vergelijking met de overige hoofdstukken, vrij oppervlakkige discussie voegt weinig toe. Andere auteurs hebben de nasleep eerder uitvoerig belicht, zoals Stef Scagliola over de controverses in Nederland en Pieter Drooglever over de Nieuw-Guinea-kwestie.

Op de laatste pagina verzucht De Jong dat historisch onderzoek naar de dekolonisatie van Indonesië nauwelijks doordringt in de publieke debatten. Volgens hem is er sprake van een 'surrealistische schizofrenie': het open historisch debat staat los van de opvattingen in het collectieve geheugen. Ik vrees dat De Jongs boek nauwelijks zal doordringen in de publieke debatten. Het boek is daarvoor te specialistisch en primair gericht op het vinden van nieuwe feiten. In die zin heeft het een beperkt perspectief. Wellicht kan een meer populair geschreven boek met een bredere opzet, waarin ook het perspectief van de 'gewone' Indonesiërs en de (Indo-)Europese bevolking aan bod komt, de brug slaan tussen nieuwe historische inzichten en het publieke debat. Een dergelijke geschiedenis moet echter nog worden geschreven.

Ronald Plantinga

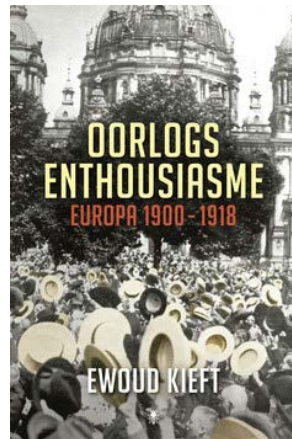
Boekbesprekingen

Ewoud Kieft, *Oorlogsenthouiasme: Europa 1900-1918*, Amsterdam/ Antwerpen: De Bezige Bij, 2015, ISBN: 978-90-234-8434-9, 544 pag., Hardcover €29,90/ Ebook €14,99.

Op dinsdag 4 augustus 1914 kreeg de Britse ambassadeur in Berlijn de instructie om de Duitse regering een ultimatum te stellen. De Engelse regering zou Duitsland de oorlog verklaren indien de Duitse troepen niet voor twaalf uur 's nachts – door het verschil in tijdszones elf uur in Engeland – werden teruggeroepen uit België. Vol spanning verzamelden ongeveer twaalfduizend mensen zich op het plein voor Buckingham Palace, en ook op Trafalgar Square en Picadilly Circus kwamen mensen bijeen om te wachten tot de wijzers van de klok elf uur zouden aangeven.

De hele situatie had iets weg van een oudejaarsfeest. [...] Toen het aftellen nog maar een kwestie van minuten was, nam het rumoer onder de menigte toe. Bij de eerste slagen van de torenklokken steeg het geraas op. En toen de koninklijke familie een paar minuten later weer het balkon betrad kwam de ontlasting. Oorverdovend gejuich en het volkslied: 'God save the King.'¹

De bovenstaande passage komt uit het boek *Oorlogsenthouiasme* van Ewoud Kieft (1977) en is kenmerkend voor deel één genaamd 'Crisis'. Op een fraaie en volgbare wijze beschrijft de Nederlandse historicus hoe de Europese crisis van 25 juli tot 5 augustus 1914 resulteerde in de Eerste Wereldoorlog. De nadruk in zijn boek ligt op de inwoners van grote Europese steden zoals Berlijn, Sint-Petersburg, Wenen, Londen en Parijs, die zich lieten meeslepen door de opwinding die een oorlogsverklaring destijds met zich meebracht. Toch waren er, zo stelt Kieft, maar weinig echte oorlogsenthouiastelingen. Hij onderscheidt hen hiermee van hartstochtelijke nationalisten die voornamelijk solidariteit toonden. De ware oorlogsenthouiastelingen, degenen die dus daadwerkelijk naar oorlog verlangden, definieert hij als volgt: '... de dichters, de schilders, de nietscheanen en de occultisten, al diegenen die de oorlog als een persoonlijk gevoel van bevrijding ervoeren.'² Zij staan centraal in het boek.

In het tweede deel, 'Duizend wegen naar het paradijs', beschrijft Kieft de oorsprong van de ideeën van enkele prominente oorlogsenthouiastelingen. Dit wordt verteld door telkens in een hoofdstuk een plaats (meestal een grote stad) en een daaraan verbonden jaartal te kiezen. Enkele enthousiastelingen die zich destijds in de betreffende plaats bevonden worden in het hoofdstuk besproken. Kleurrijke, excentrieke en intelligente persoonlijkheden, zoals Hermann Hesse, Sigmund Freud, H.G. Wells en Ardengo Soffici, worden door Kieft behandeld. De verhalen worden

geïllustreerd met passages uit brieven, gedichten, toneelstukken en romans, die naadloos zijn verweven in het narratief. Dit doet hij om op die manier de lezer een dieper inzicht te verschaffen in de belevingswereld van deze historische figuren, die allen reikhalzend uitkeken naar een grote oorlog.

‘Verlossing’ is de titel van het derde en laatste deel van het boek en bestrijkt de periode 1914 tot 1918. Hier gaat het verhaal verder op het punt waar het eerste deel eindigde. Na het uitbreken van de oorlog bespreekt Kieft hoe het de oorlogsenthoustiastelingen uit het tweede deel verging. Wat deden ze nadat ze de oorlog kregen waar ze zolang op gehoopt hadden? Sommigen gingen naar het front of zagen hun zonen vertrekken. Kwamen ze gedesillusioneerd terug? Stierven ze in het strijdgewoel? In het slot vind je de antwoorden op dit soort vragen. Het laatste stuk eindigt tragisch met figuren als Adolf Hitler en Benito Mussolini, die in het oorlogsenthoustiasme de wortels vonden voor hun ideologieën.

Het herinneringsbeeld dat de Eerste Wereldoorlog met wijdverspreid enthousiasme werd begroet door de bevolking in augustus 1914 werd tot ver in de twintigste eeuw door historici beaamd. De mystieke lading die het oorlogsenthoustiasme lang heeft gekregen van historici is inmiddels bijgesteld. De historicus Jeffrey Verhey concludeerde in *Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilization in Germany* dat de euforie die onder de bevolking in Duitsland op 4 augustus losbarstte (ook wel de *Augusterlebnis* genoemd) ‘naïef carnavalesk enthousiasme’ was. Sommige Duitsers, voornamelijk stedelijke burgers uit de middenklasse, zagen de ervaring in augustus als een overgang waarin de Duitsers transformeerden naar een zuiver bevrijd nobel volk dat was verenigd en vernieuwd. Dit narratief werd volgens Verhey in Duitsland door politieke partijen, intellectuelen en het leger omgesmeed tot een politieke mythe die later ook door de nationaalsocialisten zal worden ingezet. Zij legden de oorsprong van hun beweging bij de *Augusterlebnis*.³ Lawrence Sondhaus plaatste verdere kanttekening in zijn boek *World War One: The Global Revolution*. Historici die hem voorgingen hadden zich volgens hem in hun analyse louter gericht op de reactie van stedelingen. De eerste nuancering die hij aanbrengt is het inzicht dat in de rurale gebieden de oorlog met minder enthousiasme werd begroet. Sondhaus concludeert in lijn met Verhey dat er, naast Duitsland, ook in andere landen geen sprake was van een wijdverspreid enthousiasme. Het misverstand dat dit wel het geval was, kwam volgens hem door een verstrengeling van de geschiedenis met de collectieve herinnering.⁴

Kieft vult de wetenschappelijke literatuur aan door zich te focussen op de schrijvers, artiesten, kunstenaars en intellectuelen in Europese steden. Een groot deel van deze groep bestond namelijk wel uit oorlogsenthoustiastelingen en daarom richt hij zijn onderzoek op het ontstaan van de opvattingen van deze specifieke groep. Hierdoor wordt een vleugje van de mystieke lading weer toegevoegd die het oorspronkelijk had. De intelligente, kunstzinnige en getalenteerde mensen die je het ene moment als lezer bewondert, kunnen je plotseling versteld doen staan door hun gewelddadige opvattingen. Zo werd ik verrast door H.G. Wells, een schrijver van

Boekbesprekingen

scientific romances, met zijn visie op eugenetisch overheidsbeleid. In de toekomst zag hij een Nieuwe Republiek voor zich die minder moeite zou hebben met het doden van zieke of zwakke bewoners. 'Ze zullen een ideaal hebben dat doden de moeite waard zal maken; zoals Abraham zullen ze het geloof hebben om te doden, en ze zullen geen bijgeloof hebben over de dood.'⁵

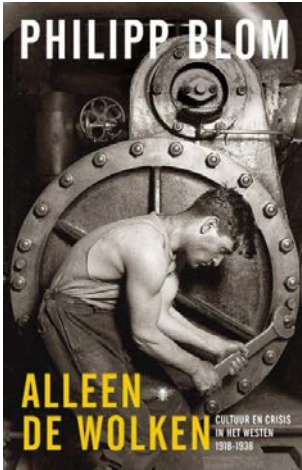
Het boek *Oorlogsenthouiasme* is voortgekomen uit Kieft's proefschrift *Tot oorlog bekeerd: Religieuze radicalisering in West-Europa 1870-1918* uit 2011. Het wetenschappelijke onderzoek is omgezet naar een toegankelijk narratief en is een zeer geslaagd voorbeeld van publieksgeschiedenis. Voor een diepere verkenning van het wetenschappelijke debat dient de historicus dit proefschrift raad te plegen. Voor de geschiedenisstudent of historicus kan het boek *Oorlogsenthouiasme* een welkome afwisseling zijn met de wetenschappelijke literatuur. De waardering voor het boek werd duidelijk met de nominatie van Ewoud Kieft voor de Libris Geschiedenis Prijs 2015.

Robin Pannekoek

Noten

1. Ewoud Kieft, *Oorlogsenthouiasme* (Amsterdam/Antwerpen: De Bezige Bij, 2015), 72.
2. Idem, 76.
3. Jeffrey Verhey, *Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilization in Germany* (Port Chester, NY, USA: Cambridge University Press, 2000), 231-238.
4. Lawrence Sondhaus, *World War I: The Global Revolution* (Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 2011), 170-175.
5. H.G. Wells, *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought* (2de editie, London 1902), 300. <http://www.gutenberg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm> uit Ewoud Kieft, *Oorlogsenthouiasme*, 280.

Philipp Blom, *Alleen de Wolken: Cultuur en Crisis in het Westen, 1918-1938*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2014, ISBN 9789023483007, 571 pag., € 34,90.

De periode vanaf de Eerste Wereldoorlog tot en met de Tweede Wereldoorlog, het interbellum inclusief, kan gezien worden als één lange periode, wellicht zelfs één oorlog. Dat is althans wat historicus Philipp Blom stelt in zijn boek *Alleen de Wolken: Cultuur en Crisis in het Westen, 1918-1938*. In de periode dat er niet gevochten werd, keerde de oorlog zich als het ware naar binnen; esthetische en intellectuele avonturen die gepaard gingen met een explosie van hedonisme en racisme leidden ertoe dat er veel frictie was tussen verschillende groepen *binnen* samenlevingen. Gedurende de Drooglegging in de Verenigde Staten ontstond bijvoorbeeld als verzet tegen de 'puriteinse moraal' – die gepaard ging met de drooglegging – de subcultuur van de 'flappers', bestaande uit provocerende meisjes met bobkapsels

die in speakeasies stiekem alcohol consumeerden en naar jazz luisterden.

Dergelijke frictie is volgens Blom het gevolg van drastische en onomkeerbare veranderingen in de periode voor de Eerste Wereldoorlog. De basis voor dit idee heeft hij reeds uiteengezet in zijn eerdere *De Duizelingwekkende Jaren: Europa 1900-1914*, maar in *Alleen de Wolken* besteedt hij veel meer aandacht aan de culturele gevolgen die dit had gedurende het interbellum, een periode waarin mensen langzaam leerden omgaan met deze nieuwe situatie. Er heeft een versnelling plaatsgevonden in de Westerse samenlevingen als gevolg van technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van openbaar vervoer en machinaal geproduceerde goederen, maar ook andere ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat mensen steeds meer het idee kregen dat de samenleving voorgoed veranderd was, en daarmee ook de manier waarop mensen zichzelf zagen. Binnen één generatie was onderwijs voor veel mensen toegankelijk geworden, hadden arbeiders zich georganiseerd in vakbonden, was amusement voor een groot publiek binnen handbereik gekomen en waren mensen steeds meer betrokken bij het democratische proces. In *Alleen de Wolken* richt Blom zich, zoals gezegd, op de spanningen tussen lagen en groepen binnen maatschappijen die het gevolg zijn van de voorgaande ontwikkelingen.

Het boek is conceptueel gezien interessant opgebouwd; ieder jaar tussen 1918 en 1938 wordt opgehangen aan een hoofdstuk met een bepaald thema, welk zeer verschillend van aard zijn. Boeiend is hierbij dat Blom de voor de hand liggende gebeurtenissen niet tot leidraad van zijn verhaal heeft gemaakt. Zo gaat '1929:

Boekbesprekingen

De Magnetische Stad' niet over de beurskrach in 1929, maar over de bouw van Magnitogorsk, een grote industriële stad in de Sovjet-Unie, en het grandioos mislukken van dit project. Het hoofdstuk '1933: Pogrom van het Intellect' verhaalt niet zozeer over hoe Adolf Hitler aan de macht kwam, maar veeleer over de culturele onderdrukking en onvrijheid die hierop volgden en wat de effecten hiervan waren voor Duitse intellectuelen. Hierin zit het onderscheidende van *Alleen de Wolken* ten opzichte van de legio andere boeken over (pakweg) dezelfde periode: Blom richt zich louter op het culturele aspect van het interbellum en gaat voorbij aan de open deuren, wat er voor zorgt dat er een wat rooskleuriger beeld van deze tijd ontstaat.

Alleen de Wolken is prachtig geschreven; de stijl is beeldend en wekt de geschiedenis tot leven. Het boek hangt aan elkaar van verwijzingen naar cultuurproducten als boeken, films, theaterstukken, foto's, schilderijen, etcetera, die volgens Blom kenmerkend zijn voor hun tijd. Daarnaast zitten de hoofdstukken met uiteenlopende thema's barstensvol leuke anekdotes. Deze sluiten vaker niet dan wel goed aan bij de rode draad van het verhaal, maar maken het boek wel erg vermakelijk. Een voorbeeld is hier op zijn plaats: wanneer Blom schrijft over Sir Oswald Mosley, de leider van de British Union of Fascists, maakt hij een uitstapje naar Lord Chancellor Birkenhead, die bekend stond om zijn spitsvondige humor. Toen een rechter hem ooit om hulp vroeg voor een sodomiezaak, zou Birkenhead op de vraag 'hoeveel vind jij dat iemand moet krijgen die zich in zijn kont laat neuken' geantwoord hebben: 'Oh, anderhalf, twee pond – wat je toevallig op zak hebt'.

Doordat de gebeurtenissen die per hoofdstuk centraal staan, opgehangen zijn aan jaartallen, wordt de suggestie gewekt dat de lezers een korte reis door de tijd maakt. Dit is enerzijds een hele boeiende wijze van vertellen, maar zorgt er anderzijds voor dat het boek onoverzichtelijk wordt. Gedurende het lezen wordt steeds minder duidelijk wat het punt is dat Blom wil maken met het boek. Het is namelijk één groot mozaïek van redelijk losstaande verhalen en anekdotes. Daarnaast ontbreekt aan alle kanten de rechtvaardiging voor de keuzes die gemaakt zijn bij het schrijven van het boek. Waarom er gekozen wordt voor de periode 1918-1938 is onduidelijk, evenals waarom de focus enkel ligt op het Westen. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de Sovjet-Unie meermaals terugkomt in het verhaal, waarbij de lezer eenvoudigweg dient aan te nemen dat dit ook onderdeel is van het Westen. Verder begint halverwege het boek ineens het tweede gedeelte genaamd 'Voor de Oorlog'; waarom dit nodig is, wordt niet uitgelegd door Blom. Tijdens het lezen wekt Blom hierdoor – vermoedelijk ongewild – de indruk dat hij maar wat gedaan heeft.

Het gevoel van willekeurigheid wordt nog versterkt door het feit dat het notenapparaat zeer mager is (verschillende hoofdstukken bevatten slechts drie voetnoten), wat als gevolg heeft dat bij veel beweringen niet is na te gaan hoe Blom hierbij komt. Zo stelt hij in de inleiding dat maatschappelijke en intellectuele verschuivingen ertoe leidden dat mannen zich bedreigd voelden in hun mannelijkheid, zonder dit uit te werken, noch te verwijzen naar één of

meerdere werken die dit zouden kunnen onderbouwen. Door het hele boek heen zijn beweringen te vinden die wel een voetnoot hadden kunnen gebruiken, en de afwezigheid ervan is dan ook het grootste gebrek van *Alleen de Wolken*.

Zoals gesteld is het boek plezierig om te lezen, omdat het panorama van weetjes over kunst en cultuur in het interbellum door Blom mooi geschilderd wordt. Het gaat echter nergens werkelijk de diepte in, en dat is jammer. Dit zou te maken kunnen hebben met de omvang – het is een werk van 571 pagina's – maar het zou gemakkelijker te lezen zijn als het minder los aan elkaar zou hangen en de auteur duidelijker zou maken wat hij precies wil vertellen. Al met al is *Alleen de Wolken* dus zeker leuk voor iemand die wat meer wil weten over cultuur in het interbellum, maar zeker geen aanrader voor iemand die op zoek is naar een gedegen historisch werk dat voldoet aan de standaarden van een academisch geschoold historicus.

Marijn Rombouts
